

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

säkert skulle bli föremål för moraliska skrupler i England.

Men Goethe anammades dock, även om partiellt och med förbehåll, hans romaner, speciellt *Die Wahlverwandtschaften*, började imiteras av viktorianer i försiktig opposition mot det insnörda, och 1855 kom den första engelska biografen – i själva verket innan någon tysk lärd eller kritiker hunnit med någonting i samma omfattning. Författare var kritikern och amatörnaturvetaren G. H. Lewes, inte minst känd som George Eliots livskamrat. Lewes såg i motsats till Carlyle Goethe inte främst som väckare till idealism och räddare ur skepsis och apati utan som konstnär. Själv liberal och i många stycken viktorianskt oppositionell drog han sig varken för Vorspiel im Himmel eller för att fördomsfritt berätta om Goethes kärleksaffärer. Dessutom översatte han väl och kunnigt.

Det var året före utgivandet av biografen som Lewes flytt ur sitt äktenskap tillsammans med George Eliot, och just till Tyskland, som inte minst för henne blev en kort tids fristad undan de moraliska förkastelse-domar som drabbade henne och länge skulle vila som en skugga över hennes liv.

Man behöver bara läsa *Middlemarsh* för att spåra George Eliots beundran för tysk systematisk lärdom och vetenskapliga framsteg. Hon blev den fjärde betydande introduktören av tyskt intellektuellt liv, speciellt genom sina översättningar av David Strauss' och Feuerbachs bibelkritiska arbeten. Hon skrev en betydande artikel om *Wilhelm Meister*, där hon prisar Goethe för hans breda tolerans: »Vi ifrågasätter om en uttalad uppvisning av en moralisk böjelse hos en författare ger en bok verkligt moraliskt inflytande.» George Eliots beundran för tysk kultur – som också gällde musiken – sträckte sig inte till tysk humor, som hon med några undantag fann tungfotad, liksom det mesta av den tyska prosan; men liksom Coleridge och de Quincey före henne gjorde hon här ett markant undantag för Lessing. Laokoon, med dess klara stil och tankegång, tyckte hon var »den mest otyska av alla tyska böcker jag läst.»

Rosemary Ashton, lecturer vid University College, London, har med *The German Idea* presterat en mycket åskådlig och initierad framställning av den pionjärgärning för tysk odling i England som utfördes av Coleridge, Carlyle, Lewes och George Eliot. Hennes underrubrik tycks något vilsledande, eftersom det inte bara är »German Thought» utan i lika hög grad litteraturen som behandlas. Det måste då emellertid sägas att förf. är ovanligt tystlåten i fråga om tysk poesi annat än Schillers och Goethes dramatiska. Man får t. ex. ingen som helst uppfattning om hur Goethes lyriska poesi och tankediktning introducerades och mottogs – sparsamt, utan tvivel, men det hade varit värt ett omnämnande. Ensidsigheten i Carlyles anammande av Goethe blir också mycket summariskt behandlad.

Engelska forskare är ibland rädda att framstå som pedanter. Rosemary Ashton har en omfattande notapparat, men någon resonerande forskningsöversikt har hon däremot inte, några tidigare forskare på området nämns i en översiktlig not men inte i texten, de figurerar sparsamt i noterna och har inte tagits med i registret (däremot finns det en oklassificerad selektiv bibliografi). Känner man inte i förväg till ett betydande arbete som C. F. Harrolds stora *Carlyle and German Thought 1819–1834* är det knappt man får en aning om dess existens här.

Att förf:s arbete bygger på mycket omfattande och självständiga studier är uppenbart, men väl mycket framstår hennes studie som ett pionjärverk, vilket det endast delvis är.

Erik Frykman

Froude's Life of Carlyle. Edited and Abridged by John Clubbe. Ohio State University Press och John Murray, London 1979.

Några år innan Thomas Carlyle dog vid 86 års ålder, 1881, hade han uppdragit åt historikern James Anthony Froude att på basis av nedtecknade ungdomshågkomster, brev och annat rikhaltigt material författa en biografi över honom. Froude, tjugotre år yngre än Carlyle, hade känt honom och hans hustru, Jane Welsh Carlyle, sedan 1849 och stått på förtrolig fot med paret sedan 1861 – då Carlyle hade hela den betydande delen av sin produktion bakom sig, med undantag av det stora arbetet om Fredrik den store. 1866 dog Jane Welsh, och Carlyle ansattes av häftiga samvetskval över sin arbetsegoism och annan försummelse av en livsledsagare som inte stått under honom i intelligens, men som på ett för tiden typiskt manér hade åsidosatts för mannens bekvämlighet; låt vara att mannen i detta fall var ett överkänsligt geni.

Froude gick till verket med energi och beslutsamhet men inte utan vända. Tre veckor efter Carlyles död var han färdig att utge Carlyles egna *Reminiscences*. Ett år senare kom de två första volymerna av biografen, som gick fram till året efter paret Carlyles definitiva bosättning i London 1834. De två avslutande volymerna följde två år senare. Inemellan hann Froude också utge tre volymer *Letters and Memorials of Jane Welsh Carlyle*, som Carlyle själv förberett.

Froude hade redan visat att han som historiker inte var den stränga objektivitetens eller den perfekta fakticitetens man. I levnadsteckningen avvek han inte från det redan etablerade mönstret som engagerad men inte helt pålitlig hävdtecknare. Materialets omfattning gjorde inte heller uppgiften lätt. Delvis följde Froude också dåtidens vanliga biografirecept, med generösa brevutdrag. Men denna jättebiografi på 1900 sidor är inte något slentrianmässigt arbete – tvärtom, den är ett från början till slut fängslande verk, som det omedelbart kom att stå strid om, och som vållat kritiker- och forskarfejd långt in på 1900-talet. Carlyle, länge obeaktad eller ansedd som alltför apart i stil och åsikter, hade så småningom slagit igenom och hade hunnit bli till ett nationalmonument långt innan han dog; och här kom nu en annan känd samtida, god vän till honom desslikes, och avslöjade att the Sage of Chelsea hade haft sina svagheter. Froude tog mycket tydligt parti för Jane Welsh på privatplanet, och utan att naturligtvis säga det rentut antydde han att Carlyle varit impotent. Bland de många kända viktorianer som överlevde Carlyle var opinionen delad mellan ogillande häpenhet och försvar för en levnadstecknare som vågat ta fram skuggsidor hos sitt föremål, utan att för ett ögonblick göra honom mindre som författare och viktorianskt samvete – ty Froude beundrade Carlyle intill hjältedyrkan. Han hade haft en olycklig barn- och ungdom, han hade bland annat på grund av en roman publicerad 1849 fått känna på

förföljelse för kyrkligt oortodoxa åsikters skull, och Carlyle blev för honom den store tröstaren och ledstjärnan. »Ni och endast ni,» skrev han till honom, »tycks ha funnit er väg genom den labyrinth som våra dagars förvirring är.»

Froude arbetade under ett nästan olidligt tryck av förfasads opinion sedan de två första volymerna utkommit, och saken blev inte bättre av att Carlyles brorsdotter och hennes man hotade med åtal på grund av en tvist om dokumentens hemortsrätt; därtill kom deras moraliska fördomande i tal och skrift. Det ledde till att Froude skrev ner en relation om sitt eget förhållande till Carlyle, posthumt utgiven 1903 som *My Relations with Carlyle*, där han uttalade sig tydligare om Carlyles påstådda sexuella otillräcklighet och angav källan för vad han ansåg sig veta. Det hör till saken att Carlyle själv gjort en antydning om en för andra okänd omständighet i sitt liv; men frågan, som inte lär kunna bevisas i den ena eller andra riktningen, tilläts från början antaga för stora proportioner. Det hade aldrig varit Froudes avsikt att chockera, men med sin egen ganska pessimistiska natur och sin alls inte dolda medkänsla med Jane Welsh såg han Carlyles och hennes äktenskap som en tragedi. Det var inte helt utan rätt, om man betänker hur en begåvad kvinna fick underordna sig, och hur ett förhållande som kunde ha blivit intellektuellt befruktande för båda parter blev till störst båtad för mannen; fastän man dock måste ta in i bilden att Jane Welsh nått sin egen ryktbarhet som en av den engelska litteraturens stora brevskrivare, klarsynt, vasstungad, ironisk på mannens och andras men även på sin egen bekostnad. Hon fick stå ut med en hel del ensamhet både före flyttningen till London och i huset i Cheyne Row, Chelsea, och hon fick på ett förnedrande sätt se den tidigare överklassvedersakaren Carlyle fjäska för den firade Lady Ashburton, som på ett sårande sätt förbigick Jane Welsh vid sina tillställningar och på ferieresor. Det man däremot inte får glömma är att Jane Welsh också var en uppskattad värdinna i makarnas stora och celebra bekantskapskrets, och att detta är ett förhållande som Froude föga låtsas om – kanske också beroende på att han började umgås regelbundet i hemmet endast några år före Janes död. Man skall inte heller bortse från att hon gick in i äktenskapet med öppna ögon, även om hon inte anade hur samlivet skulle komma att gestalta sig, och att hon vid ett par tillfällen skulle känna sig färdig att bryta upp ur det. Äktenskapet hade föregåtts av en flerårig bekantskap, under vilken de båda blött och stött sitt inbördes förhållande i ett icke föraktligt antal brev.¹ Det förefaller ganska tydligt att Jane Welsh själv inte var på något sätt erotiskt besatt utan att hon kanske mest längtade efter en fortsättning av den intellektuella stimulansen som hennes avlidne far, läkare från grannskapet av Edinburgh, tidigare hade givit henne.

Froudes biografi är inte läst på en kväll; inte heller har den, trots sitt fängslande stoff och sina stora litterära förtjänster, tryckts om och varit lätt tillgänglig. Det är därför en god och viktig gärning som utförts av John Clubbe, professor vid University of Kentucky och redan tidigare

ett betydande namn inom Carlyleforskningen, då han bantat ner biografien till ca tre åttiondelar av det ursprungliga omfånget, till en 700-sidig volym vari ingår en 75 sidor lång inledning och en rikedom av informations- och diskussionsmatade noter. Det är en inledning som visar att Clubbe på ett utomordentligt sätt har perspektiv på sin uppgift och på Froude som levnadstecknare. Froudefejden har man redan fått i huvuddrag belyst i Los Angeles-professorn G. B. Tennysons outhärliga översikt över Carlyleforskningen i MLA-volymen *Victorian Prose* från 1973; Clubbe ser det inte som sin uppgift att ytterligare älta detta ämne. Han ger självfallet basfakta om Froudes personliga förhållande till Carlyle och till biografins tillkomst och mottagande; men han koncentrerar sig på den livssyn och inställning till föremålet för biografien som präglar Froudes arbete, och detta görs på ett inträngande sätt, även om på någon enda punkt diskutabelt. Froude var starkt fångad av grekisk tragedi och av Shakespeare, som han såg som mänsklighetens störste historioGRAF. Clubbe anser att tragedin tjänade Froude som modell då det gällde att bringa ordning i ett överrikt stoff, att den lärde honom att koncentrera sig på ett fåtal gestalter och deras handlande; och han hävdar att detta stod i vägen för den bredare och livligare bild som den Carlyleska tillvaron utgör, så att mycket, inte minst det rika umgängeslivet och Carlyles olika vänskapsförhållanden, kom i skymundan. Det är sant nog, men man skulle lika väl kunna hävda att för Carlyle själv historien var skådespel och tragedi, vilket inte hindrar att *Franska revolutionen* är ingenting om inte just ett myllrande och alls inte koncentrerat verk, fastän visst inte utan helhetssyn.

Clubbes utgångspunkt i Froudes intresse för den klassiska tragedin avviner emellertid verket andra mer givande och obeaktade aspekter. Clubbe har dels observerat hur Froude vid mer än ett tillfälle ser sig själv som kören i tragedin, och hur han på det sättet ibland markerar en distans till sitt stoff; dels framhäver han hur Froude med sin allmänna syn på äktenskapet som någonting tragiskt tecknar Carlyle som en Oidipusgestalt, egensinnig och blind först, slutligen förkrossad. Jane Welsh väljer han att framställa som den offrade Ifigenia – för övrigt, som Clubbe i ett intressant parti av inledningen visar, ett nog så vanligt grepp och motiv i kvinno-skildringen i artonhundratalets engelska roman, ibland med tydlig anknytning till det klassiska motivet.

Froude hade, som Clubbe påpekar, en böjelse för analogier och framställde Carlyle i ett antal litterära skepnader – i förhållande till Lady Ashburton blir han t. ex. Don Quijote eller Rinaldo, Spencers Red Cross Knight eller den förslavade Herkules. Alla dessa roller är tillfälliga, inte markant bestämmande som Oidipusjämförelsen, men medel till belysning av Carlyles märkligt sammansatta personlighet. I själva verket ger ju också läsningen av biografien samma absolut oförenliga känslor gentemot Carlyle som hans egna verk: beundran för mannens oräddhet och självständighet, för hans pionjärsats som introduktör av tysk litteratur, hans genomsådande av hyckleri, floskler, kyrkans, adelns och industriidkarnas ansvarslöshet i en tid av misär, hans förmåga till svidande sarkasm; men samtidigt vanmäktigt ilska över hans tvärsäkerhet i alla väder, hans privatlivsegoism och hans stupida reaktionära tänkesätt i några av de senare verken.

Erik Frykman

¹ En kritisk utgåva av makarnas Carlyles samlade korrespondens, över 9 500 brev, är under utgivning: den s. k. Duke-Edinburgheditionen. Till dato (1981) har man hunnit fram t. o. m. 1834, i sju volymer.